

WEBEROVA TEZE „DUCHA KAPITALISMU“ JAKO PODNĚT PRO HLEDÁNÍ SPIRITUÁLNÍCH POTENCIÁLŮ V PODNIKATELSKÉM A MANAŽERSKÉM PROSTŘEDÍ

DOI: 10.18267/j.aop.484

Dušan Kučera*

Abstract

WEBER'S "SPIRIT OF CAPITALISM" THESIS AS A STARTING POINT FOR FINDING SPIRITUAL POTENTIALS IN BUSINESS AND MANAGEMENT ENVIRONMENT

The study is focused on identification of spiritual factors in entrepreneurship and management. The author uses Weber's thesis as a starting point for the processing of general spiritual concepts which have a major impact on the emergence, development and maintenance of the economic environment, business and management. The clarification of a fundamental understanding of the phenomenon of spirituality is followed by a description of spiritual factors in entrepreneurial and managerial activities looking for a "new spirit of capitalism" today. The practical part is devoted to provision of a proof of spiritual influences on business and economic developments in the world (selection of studies). The work culminates in original research into positive and negative spiritual factors and potentials of entrepreneurship and management among selected entrepreneurs and managers in the Czech Republic. The collected factors and potentials are summarised, evaluated and proposed for use in entrepreneurial and managerial practice or as an impulse for managerial training.

Keywords: spirituality, religion, innovation, management

JEL Classification: A13, N00

Úvod

Cílem studie je popsat základní charakteristiku fenoménu „ducha kapitalismu“ jako podnět pro identifikaci obecné spirituální reflexe a spirituálních potenciálů, které historicky ovlivnily a dodnes ovlivňují zrod a rozvoj podnikatelských a manažerských aktivit.

Podnikatelé i manažeři (obecně řečeno) jsou zodpovědní za dlouhodobý ekonomický rozvoj svých firem či oddělení, ačkoliv jsou jejich pravomoci a postavení v mnohém odlišné. Na jedné straně stojí obě skupiny před principiálními otázkami týkajícími se především efektivity, na druhé straně se stejnou měrou potýkají s otázkami smyslu, cíle a hodnoty své práce s mnoha dalšími souvislostmi. Podnikatelská a manažerská praxe vychází z určitého teoretického pochopení, které umožňuje porozumět rozhodujícím myšlenkovým kořenům a proudům podporujícím podnikatelskou a řídicí praxi. Teoretický rozhled je potřebný pro kritický odstup od každodenní či dokonce rutinní praxe a širší pochopení svých myšlenkových východisek. Takový odstup umožňuje také určitý

* Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta podnikohospodářská (email: dusan.kucera@vse.cz).

nadhled, který je důležitý pro průběžné vyhodnocování podnikatelské a manažerské činnosti v celém svém kontextu. Zde využíváme určité pojmosloví týkající se jednak podnikové kultury, způsobů komunikace, motivů, inspirace, intence, invence, vize, poslání, strategie apod. Všechny jmenované faktory mají specifickou podobu, kterou si zde dovolíme popsat jako obecně „spirituální“.

Impulem pro propojení spirituality s postavením podnikatele a manažera nám je původní charakteristika Weberovy teze „ducha kapitalismu“, již představil v roce 1905 ve svém nejslavnějším díle *Protestantská etika a duch kapitalismu* (*Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*). Východiskem pro fenomén spirituality nám je obecná antropologická oblast ducha, která přesahuje fyzikální či biologické funkce těla, ovšem také empiricky evidovatelné sociologické reality, běžné psychické kategorie lidských charakteristik, nálad a emocí [Říčan 2006]. Nesmíme zapomínat, že spiritualita přesahuje rovněž hranice úzce pojaté instituční religiozity. Nakonec spirituální rozměr přesahuje (transcenduje) a ovlivňuje i naše myšlení a rozhodování, úzce pojatý racionalismus, sledování funkcionality, logiky. V ekonomii je to přesah samotného sledování zisku, efektivity, utilitaristické etiky apod. Mezi podnikateli a manažery tedy sledujeme rozměr, který vychází z obdivu vůči univerzu, komplexitě i různorodosti světa, společnosti, jejím řádům, vědním oborům, historii, z úcty k těmto řádům a hodnotovým systémům, pěstování hodnotové orientace a schopnosti ji rozlišovat, sledovat, rozvíjet a aplikovat v osobním i profesním životě.

Mezi západními badateli, tedy v našem kulturním diskurzu, je téma v našem kontextu diskutováno hlavně v německy mluvících zemích a zčásti i ve Spojených státech. V postsocialistických zemích je daná perspektiva mimo záběr ekonomického bádání. Je to dáno z velké části dřívějším marxistickým odmítáním vlivu spirituálních faktorů na dění ve společnosti, dnes pak především neoliberálním ekonomickým pragmatismem. Z dějin ekonomického myšlení však víme, že fenomén podnikatelského a manažerského úspěchu je v západní společnosti myšlenkově i historicky úzce spojen se spirituálními fenomény judaismu a protestantství (zčásti i katolictví). V Asii hrály svou roli jiné duchovní směry (taoismus, hinduismus, budhismus a další), které ovšem byly právě v oblasti managementu či obecně ekonomického chování v posledních desetiletích rovněž silně ovlivněny západní filozofií podnikání a managementu. Pro české prostředí je primární fakt, že historicky to byly právě západní spirituální faktory, jež vedly ke zrodu a rozvoji největšího ekonomického systému na světě. Historicky nabídly dokonce zásadní východiska i v dobách ekonomických a podnikatelských krizí. Proto chceme vystopovat myšlenkový motiv také pro dnešní stále náročnější podnikatelské a manažerské úkoly. Těžší podmínky a specifičnost českého prostředí jsou dány ještě navíc častým zklamáním a rozčarováním z mnoha podnikatelských a manažerských aktivit jak ve vlastní zemi, tak v zemích okolních.

Volba a zpracování tématu nabízí využití v několika oblastech: předně v hlubším pochopení podnikatelských a manažerských myšlenkových zdrojů, jejich dopadu na praktické rozhodování a jednání v podniku v různých oblastech a nakonec i pro manažerské celoživotní vzdělávání. Teoretická východiska jsou srovnávána se zvoleným rozměrem praktického výzkumu.

Aby dané zpracování našlo v odborně akademickém a také v širším obecně manažerském publiku opodstatnění a porozumění, nemůže se zaměřovat pouze na nějaké úzce vyhraněné pojetí spirituality, nebo ustrnout např. jen v kontextu nějaké vybrané

náboženské konfese či filozofické školy. Zvláště z důvodu lepšího pochopení českých a širších východoevropských souvislostí, kde se ekonomická věda postupně stávala více vědou matematickou zaměřenou na kvantitativní výsledky a opouštěla komplexní filozofické či obecně spirituální pohledy, zaměřuje se článek na nadkonfesijní a co nejobecnější roli a prvky spirituality využitelné pro podnikatelské a manažerské prostředí. Je tedy zřejmé, že interdisciplinárním průnikům se nevyhneme.

Předložený článek si klade za cíl představit obsahové potenciály pro postupné zaplňování jakéhosi spirituálního vakua uvnitř obecného „pocitu prázdnoty uprostřed plného světa“ informací, zboží a neosobních globálních možností hospodářské činnosti [Petříček, 1997, s. 87].

1. Reálná východiska podnikatelského prostředí

1.1 Pád socialistického modelu podnikového hospodaření

Pád socialistického modelu hospodářství v zemích střední a východní Evropy znamenal konec vize vytvořené jakožto alternativa západního kapitalistického hospodářského modelu vycházejícího z filozofických zdrojů moderního individualismu, soukromého vlastnictví, demokracie a tržní ekonomie. Postsocialistické země byly tedy postaveny před zcela nové otázky týkající se „konce jednoho experimentu“ [Pullman, 2011].

1.2 Hospodářské prostředí po roce 1989

Hospodářské prostředí českých zemí se ocitlo v roce 1990 ve zcela nové situaci čelíc nečekané výzvě svobodně myslet, jednat, začít jinak spravovat zemi, města, majetek, instituce a podniky. Zároveň však vyvstala otázka, zda samotná politická a hospodářská svoboda země bude stačit pro zaručený plánovaný hospodářský růst, stabilitu a důvěru podnikatelského prostředí. Zcela nový význam získala oblast motivace a hodnotové orientace nových podnikatelů a manažerů.

1.3 Hledání myšlenkových kořenů podnikatelství

Podnikání chápeme jako systematickou činnost za účelem dosažení zisku a jeho dlouhodobé udržitelnosti. Manažer je odpovědný za efektivní řízení již založeného podniku podle dané vize, poslání a strategie. Naší otázkou je, z jakých myšlenkových kořenů mohli podnikatelé a manažeři v nové situaci po roce 1989 čerpat. Podnikatelství je založeno na osobním rozhodnutí a svobodném a systematickém odborném a ekonomickém úsilí, které vede k ekonomickému rozvoji a celkové prosperitě ve zvolené oblasti a tržním prostředí. Podnikatel k tomu potřebuje samostatnost, společenský prostor, odbornost a motiv. Do konce osmdesátých let minulého století byla česká společnost celá desetiletí živena marxismem v duchu specifického výkladu materialismu a společenské ekonomie, deterministickým konceptem dějin, který ve zneužitém politickém boji nedovoľoval žádné samostatné myšlenkové, natož pak spirituální kořeny. V originálním Marxově pojetí byly veškeré myšlenkové a kulturní hodnoty (také filozofie, umění, náboženství) „nadstavbou“, která byla založena na „základně“ státního vlastnictví zdrojů, výrobních

prostředků a dalších ekonomických faktorů společnosti. To znamená, že celé západní pojetí (tržní pojetí ekonomiky, kapitalismu, role podnikatele a manažera) vycházející ze západní myšlenkové tradice bylo v marxistické společnosti postaveno do třídně i dějinně nepřátelské perspektivy. Rozvoj české „kapitalistické společnosti“ byl navíc charakteristický známými téměř fundamentálními ekonomickými důrazy, které byly dokonce v napětí s „duchem“ tradičních společenských norem a představ, jak o tom vypovídá bohatá diskuze mezi různými politiky, sociology a ekonomy. O nedostatecích samotného podnikatelského a manažerského modelu založeného pouze na sledování zisku je vedena diskuze na různých úrovních [Schütz, 1999].

1.4 Oslabení filozofické linie podnikatelského myšlení v západních ekonomikách

Dokonce v samotných západních demokratických a kontinuálních tržních hospodářských systémech (USA, Kanada, Západní Evropa) byla žel postupně oslabována a relativizována původní spirituální a širší hodnotová linie podnikatelského myšlení, kterou otevřeli klasické společenských věd i moderní ekonomie. Na její místo nastupovala hospodářská každodennost a krátkodobější perspektiva. Svou roli jistě sehrály typické lidské slabosti podnikatelů a manažerů (např. sobectví, podvody, vyhýbání se placení daní, korupce, zneužívání monopolního postavení apod.).

1.5 Krize samotného kapitalismu a Západu

Především současné západní ekonomické i společenské krize se stávají soustem pro silná pojmenování jako „Soumrak evroamerické tradice“, „Západ v mlze“, „Decline of the West“ [Cox, 2012; Komárek, 2013]. Známou ekonomickou krizi už nelze popisovat pouze jako krizi finanční či ekonomickou, ale jako celkovou krizi západních hodnot, která se projevila v konkrétním myšlení a jednání podnikatelů a manažerů mnoha velkých společností a bank.

1.6 Volání po „novém duchu kapitalismu“

V odborných kruzích se setkáváme nejen s originálním pojmem a charakteristikou „ducha kapitalismu“, kterou Max Weber staví na protestantské etice, ale dokonce s přímým voláním po „novém duchu kapitalismu“ [Boltanski; Chiapello, 2003], který by pomohl vyléčit současné hospodářské neduhy společnosti. Ono volání po novém duchovním (spirituálním) pramenu je odůvodněno na jedné straně krizí současné hospodářské společnosti, na straně druhé potřebou hledání nových principiálních myšlenkových zdrojů nezbytných pro záchranu stagnující kapitalistické a podnikatelské společnosti. Dahrendorf [2010] volá explicitně po obnově původních (obecně protestantských) podnikatelských myšlenkových zdrojů „ducha kapitalismu“ a má pro to řadu pádných důvodů, i když je také zabaluje do obecného spirituálního rámce hodnot.

2. Vstupní otázky a metodický přístup

První okruh tázání sleduje otázku, zda je základní obecná definice „ducha kapitalismu“ u Maxe Webera použitelná rovněž v současném „state of the art“ oboru ekonomie a management. Druhý okruh tázání sleduje prakticky doložitelné identifikace konkrétních obecných spirituálních faktorů, které z „ducha kapitalismu“ vycházejí, a jejich vliv na současné podnikatelské a manažerské prostředí. Činí tak zvolenými otázkami, které budou rozpracovány pro osobní rozhovory s vybranými podnikateli a manažery ve dvou okruzích.

Pro teoretickou část byl zvolen následující přístup:

- Definice historického pojmu „duch kapitalismu“ pomocí základní literární rešerše.
- Představení základních spirituálních faktorů, které ovlivňují současného podnikatele a manažera.

Pro praktickou část byl zvolen přístup v následujících krocích:

- Zpracování výskytu spirituálních faktorů na základě vlastního pozorování ve firmách a institucích v jejich pozitivní i negativní podobě.
- Představení několika dalších studií zabývajících se vlivem spirituality na hospodářské prostředí, ve kterém podnikatel a manažer pracuje.
- Prezentace vlastního výzkumu formou kvalitativních strukturovaných rozhovorů s vybranými českými podnikateli a manažery.
- Vyhodnocení a kategorizace výsledků podle stanovených kritérií.

Prostřednictvím uvedených otázek chceme najít vztah mezi charakterem ducha kapitalismu (historickým podnětem spirituálního zaměření podnikatelů a manažerů ve vztahu k jejich hospodářské činnosti) a reálným stavem schopností spirituální reflexe podnikatelského a manažerského prostředí ve vybraných příkladech.

3. Duch kapitalismu a jeho spirituální étos

3.1 Duch a kapitalismus

Samotné porozumění kontextu pojmu ducha kapitalismu souvisí s mnoha faktory. Je to předně určité filozofické pojetí společenského řádu, ve kterém působí kapitalismus jako ekonomický a podnikatelský koncept (to samo o sobě by si zasloužilo zvláštní studii). V širším pojednání bychom se mohli zabývat postavením kapitalismu v kulturním, sociálním, psychologickém a etickém nebo dokonce religiózním kontextu. Už jen důraz na jednotlivé komponenty, formy a podoby kapitalismu jakožto tržního systému v rámci demokratické společnosti ovlivňují různé ekonomické školy. V našem příspěvku však sledujeme užší myšlenkovou linii, která si všímá základního výskytu fenoménu spirituality, spirituálního rozměru myšlení a jednání jako podnětu pro základní identifikaci a pochopení obecných spirituálních faktorů v oblasti podnikatelství nebo managementu v rámci tržního prostředí.

Základní křížovatkou pro pochopení ducha kapitalismu je pro nás fakt, že ekonomické školy se od sebe odlišují podle důrazu buď na „volný trh“ (podnikatelskou poptávku a nabídku subjektů se zaměřením hlavně na ceny s co nejmenšími zásahy dalších společenských hodnotových systémů), a nebo na společenskou roli podnikatele a manažera, která je naplňována silnější či slabší individualitou podnikatele v zájmu nejen samotných podnikatelů a manažerů, ale nakonec celé společnosti popřípadě dlouhodobé udržitelnosti přírodních zdrojů apod. Pojem „kapitalismus“ obecně rozumíme propojení obou faktorů v jakémsi hospodářsko-společenském řádu (v klasické německé literatuře: *Wirtschafts- und Gesellschaftsordnung*) založeném na soukromém vlastnictví výrobních prostředků, s nimiž právě podnikatel jako individuum svobodně podniká a které manažer spravuje a řídí v rámci daných společenských struktur.

Náš druhý pojem „duch“ je v oboru ekonomie typický pro Weberovo dílo a hospodářskou sociologii především z počátku 20. století. Pro akademické a manažerské hospodářské prostředí současnosti je neobvyklý, v oboru ekonomie snad až archaický, tedy také málo srozumitelný a lehce zneužitelný. Pojem „duch“ (lat. *spirit*) či v širším smyslu lidský (nebo konkrétně podnikatelský a manažerský) fenomén spirituálního projevu bývá sice v odborné literatuře používán jako vyjádření určitého potenciálu (např. inovačního, týmového), není však nikde šířeji či přesněji definován [Franková, 2011]. Proto je nutné si připomenout, že pojem „duch“ chápeme jako vnitřní duchovně zacílenou energii, myšlenkově orientovanou osobní sílu. Zahrnujeme do ní např. intenci, která je součástí všech lidských aktivit. Pojem intence myslíme určité myšlenkové a pracovní – životní zaměření, které má duchovní (spirituální) povahu. Taková spirituální intence (orientace) tedy vyjadřuje přesah každodenního života, přesah vlastní fyzické existence a dává důraz na smysl své existence, poslání a cíl své práce, její celkový hodnotový přínos, který přesahuje pouze finanční cíle. Duchovní (spirituální) zaměření bychom však neměli zaměňovat za běžné psychologické veličiny a stavy nebo pocity. V nejstarších literárních pramenech nacházíme hebrejský termín „*ruach*“, který znamená spíše „dech“, také „vitr“, což upozorňuje v antropologii na smyslově zacílený „pohyb ducha“. A protože je hebrejské slovo ženského rodu, ukazuje na plodnost a hodnotovou zaujatost, na rozdíl od latinského „*spiritus*“ nebo řeckého „*pneuma*“, které jsou rodu středního a svádějí k hodnotové neurčitosti a pouhé věčnosti. V rámci ducha kapitalismu mluvíme o určité spirituální dynamice, která se vždy váže na osobní zaměření [Kučera, 2010]. V tomto příspěvku sledujeme zaměření podnikatele, manažera, tedy ekonomicky aktivního člověka.

3.2 Užití pojmu „duch“ v podnikatelském a manažerském prostředí

Právě Weber odhalil tento obecně lidský vztahový spirituální faktor v podnikatelském a manažerském prostředí. Pojmenoval jasné zaměření myšlení a celé osobnosti do fyzické reality, kterou lidský duch přetváří, iniciuje její změny, plánuje její rozvoj a zpětně hodnotí. Weber se věnoval východní spiritualitě (orientální) a západní spiritualitě (okcidentální) ve vztahu k ekonomickým aktivitám. Ve svém nejznámějším díle *Protestantská etika a duch kapitalismu* [2004] popisuje „ducha kapitalismu“ jako „nejosudovější moc našeho života“ (*schicksalvollste Macht unseres Lebens*). Ačkoliv se zde nebudeme zabývat charakteristikou křesťanství obecně a protestantismu konkrétně, řekněme si, že Weber představil svůj pokus o určitou „pracovní definici“ ducha kapitalismu, která má ekonomické vědě pomáhat při sociologickém výzkumu a rozklíčovat spirituální motivy

podnikání. Sám klasik použil konkretizovaného spojení pojmu i s jinými objekty: „duch práce, pokroku“ („*Geist der Arbeit, Fortschrittes*“). Oprávnění používat pojem v kontextu podnikatelství nám dává ovšem i Weberovo opatrné upozornění, že jeho centrální pojem přece jen nemusíme chápat přísně dogmaticky pouze v historickém kontextu, nýbrž rovněž „pro své metodické účely“ [Weber, 2004, s. 31]. Weberova práce je vedena „metodologickým individualismem“.

Výchozí charakteristika „ducha kapitalismu“ souvisí s Weberovými klíčovými pojmy „povolání“ (*Beruf*), „práce“ (*Arbeit*) a „povinnost“ (*Pflicht*). Konkrétně to potvrzuje v rámci námi sledované spirituality tím, že „ducha kapitalismu“ upřesňuje jako určitý „étos“, který přirozeně vztahuje na námi sledovaný specifický západoevropský a americký kapitalismus své doby. Pod vlivem kritiků začal Weber v závěru svého života mluvit raději o „moderním kapitalismu“. Vnitřní povinností pro člověka je u Webera už práce samotná („*der Arbeit gegenüber verpflichtet*“), kterou v jejím spirituálním étosu pojímá jako osobní „povolání“ k „přísné hospodárnosti“ (*strenger Wirtschaftlichkeit*), „jež kalkuluje s výdělkem i jeho výši vůbec, jakož i se střídým sebeovládáním (*nüchternen Selbstbeherrschung*) a uměřeností (*Mässigkeit*), které neobyčejně stupňují výkonost (*Leistungsfähigkeit*)“ [Ibidem, s. 212, orig. s. 41].

Duchovní étos pracovního povolání spočívá v jasném pojetí podnikatelského kapitalismu, ve kterém není soukromý zisk chápán jako nejvýznamnější účel lidského snažení. V modu vnitřního „povolání“ pracuje člověk pro obecnější tvorbu hodnot. Tím Weber odlišuje své pojetí kapitalismu od pojetí, v němž převládá cíl zaměřený na vydělávání peněz pro maximalizaci uspokojování pouze svých osobních potřeb. Étos kapitalismu definuje konkrétně v této souvislosti takto:

„*Sumum bonum*‘ této etiky je především získávání peněz a stále více peněz za co nejpřísnějšího omezení jakéhokoliv nevázaného požitku, přitom naprosto zbavené všech eudaimonistických nebo vůbec hedonistických hledisek, myšlené čistě jako sebeúčel, takže se to oproti ‚štěstí‘ nebo ‚užitku‘ jednotlivého individua v každém případě jeví jako něco transcendentního a naprosto iracionálního. Člověk se tu orientuje na zisk jako na účel svého života a nikoli jako na prostředek k uspokojování svých materiálních životních potřeb“ [Weber, 2009, s. 201–202].

Z Weberova shrnutí vyplývá několik typických charakteristik spirituálního potenciálu podnikatelství a managementu, které se na ducha kapitalismu vážou:

- vnitřní charakteristika podnikatelské práce, její záměr, cíl a hodnotový koncept;
- soustředěné myšlení na efektivitu své práce;
- důsledné využívání času;
- povolání k pracovitosti a tvorbě hodnot, „práce jako povinnost“;
- druhotná hodnota investovaných peněz;
- vytváření důvěry mezi obchodními partnery nebo podnikatelskými subjekty;
- sledování hlubších charakteristik člověka (jeho pravděpodobný způsob přemýšlení), které přesahují empirický vjem;
- přesná evidence a kontrola jako podstata dobrého plánování.

Pokusíme-li se shrnout Weberovo pojetí, pak se náš seznam rozšíří o další charakteristické spirituální rysy podnikání [Weber, 2009, s. 201–209]:

- vědomí osobního (vyššího – spirituálního) povolání (*Berufspflicht*) k aktivní smysluplné činnosti s dobrým a prospěšným výsledkem;
- myšlenka „povinnosti k povolání“ a práci je „velmi nesamozřejmá (je výsledkem spirituálního „povolání“);
- vyhýbání se lenošení;
- dbaní na to, abychom v druhém nevytvořili dojem nesolidnosti a nespolehlivosti nebo nepoctivosti;
- umírněnost (*Mässigkeit*) – odpor k nevázanému utrácení, šetrnost;
- přijetí smyslu života v práci samotné (ne v osobním pocitu štěstí a užívání si jako vyšší hodnoty, kterou si můžeme konečně dopřát, když skončíme svou práci);
- vytváření hodnot jako takových, které nejsou primárně určeny pro naše osobní užívání, ale pro „vyšší pracovní cíle“;
- přirozený utilitarismus, oprávněnost sledování zisku (za který se není třeba stydět);
- přesnost, usilovnost, ale i umírněnost ve smyslu morálnost, počestnost (*Ehrlichkeit*), ctnost (*Tugend*);
- zisk ne za každou cenu (znalost negativního významu „pokrytectví“, „ziskuchtivosti“ (*Habgier*), „bezkrupulnosti“ (*Skrupellosigkeit*) a jejich odmítnutí;
- podnikání legálním způsobem jako „výraz zdatnosti v povolání“ (*Tüchtigkeit*);
- nesouhlas s podnikáním jakožto „dobrodružstvím“ (*Abenteuer*), které by bylo financováno „prostřednictvím poplatků na nájem, státních půjček, financování válek, knížecích dvorů, úředníků (...)“;
- dodržování etického rámce místo „přikrášlování egocentrických maxim“;
- správná motivace formou výše mzdy.

Ve velmi širokém Weberově podání tedy reflektujeme celou řadu obecně spirituálních charakteristik podnikatele, které se také vztahují na postavení manažera. V západní společnosti (*Okzident*) je v jeho pracích uváděna spirituální role předně protestantského myšlení. Jak sám Weber, tak řada dalších autorů, zabývajících se daným tématem, se podrobněji věnují srovnáním podnikatelských a manažerských motivů také s vlivem judaismu a katolicismu. Na Východě (*Orient*) se zabývá vlivem islámu, buddhismu, hinduismu a taoismu, s nimiž je v souvislosti s ekonomikou a kapitalismem veden dialog dodnes [viz např. Sombart, 2001; Troeltsch, 1997; Tawney, 1998; Ditz, 1993; Chafuen, 2011; Kropáček, 1994; Küng, 2006].

4. Výzkum

Doposud jsme hovořili o konkrétním (Weberově) duchu kapitalismu jako podnětu pro identifikaci obecné spirituální povahy podnikání a manažerského řízení podnikatelského záměru. V odborné literatuře nacházíme hned několik studií, které navazují na tento podnět a věnují se obecnému vlivu spirituálních nebo přímo religiózních faktorů v některých zemích (viz následující kapitola) Patrně zcela originální však je zde předkládaný výzkum základních spirituálních postojů mezi vybranými podnikateli a manažery v České republice. Jedná se o sledování nejprve velmi obecných spirituálních postojů, které jsou charakteristice ducha kapitalismu nejbližší.

Námi vybrané metody zkoumají obecnou lidskou spiritualitu, již lze zaměřit na spirituální povahu podnikatelských přístupů. Takové metody jsou obsaženy v návrzích zejména amerických psychologů. Ti začali vytvářet různé „dotazníky spirituality“, které dobře slouží i pro vystižení ducha kapitalismu mezi podnikateli nebo manažery pracujícími v tržním prostředí. Pravděpodobně první takový dotazník byl sestaven Elkinsem a jeho týmem [Elkins, D. N., et al., 1988]. Autoři se pokoušeli sledovat vybrané spirituální postoje, které mají společné základy použitelné i v našem kontextu podnikatelské spirituality. Metody využívá i český badatel Rudolf Řičan [2006, s. 5], a to v následujících základních kritériích v jejich pracovních souvislostech:

- Transcendentní dimenze – výjimečný zážitek, vrcholný životní prožitek člověka.
- Osobní jistota smyslem života – výsledek vlastního hledání.
- Životní poslání, pocit odpovědnosti.
- Zakoušená posvátnost celého života – včetně pracovních zkušeností.
- Schopnost odpoutat se od absolutní závislosti na materiálních hodnotách.
- Altruismus – soucit s druhými, touha po nastolení spravedlnosti ve společnosti.
- Idealismus – vize týkající se zkvalitnění společenského prostředí.
- Vědomí tragičnosti lidské existence – pocit existenciální vážnosti a také úcta k životu a současnosti.
- Ovoce spirituality – znatelný dopad uvedených zkušeností na vlastní osobnost, ve vztahu k druhým lidem, k přírodě a k dlouhodobému obecnému dobru.

Z Řičanových studií obecné lidské spirituality vyplývá, že výzkum má smysl a váhu, pokud je prováděn podle moderních vědeckých přístupů (kvalitativních i exaktních). Některé pokusy o takové výzkumy byly již provedeny, nicméně nejsou známy výzkumy pomocí uvedených kritérií mezi podnikateli a manažery.

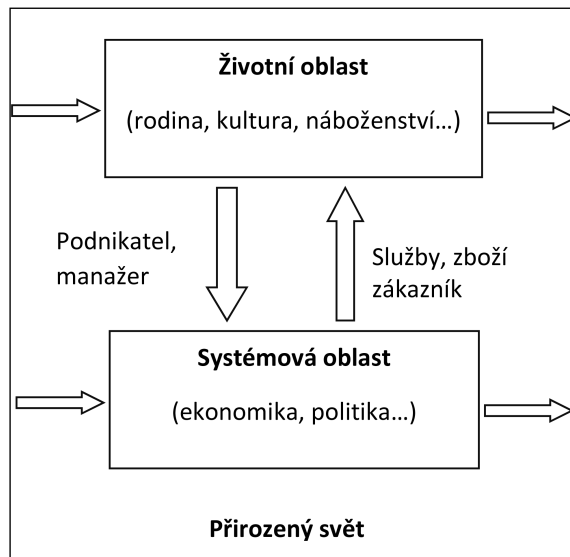
4.1 Příklady výzkumu ze sekundárních pramenů

V našem příspěvku nerozlišujeme mezi jednotlivými náboženstvími nebo církevním vyznáním, ale uvádíme různé příklady sledující obecnou spirituální perspektivu s tím nejširším společným jmenovatelem. Do této perspektivy vlastně patří i ty systémy, které se nenazývají „náboženské“, přesto nesou známky silného ideového nebo hodnotového zaměření. Takovým systémem může být dokonce i ten, který si říká ateistický, nicméně jeho projevy nesou podstatné znaky určitého idealismu a pseudoreligiozity podobné té religiózní. I mimo církevní prostředí totiž nacházíme osobní či společenské ideologie a postoje, které nesou známky silného a vyhraněného zaujetí [Gardavský, 1967; Hošek 2012]. Příkladem byla samotná socialistická praxe, nejrůznější ideologie a je jím např. i určité sportovní zaujetí s ochotou obětovat se pro ideály, zápasit o ně, nekompromisně je hájit a šířit i za cenu vyhroceného nepřátelství. Podobné rysy může nést i podnikatelský fenomén.

Sledování fenoménu spirituálních hodnot a jejich vztahu k podnikatelské činnosti se ujal například mnichovský profesor Friedrich Hanssmann [2010]. Došel k závěru, že ekonomické aktivity lidské společnosti nemůžeme striktně dělit na systémovou oblast ekonomickou či politickou (*Wirtschaft und Politik*) a na životní oblast člověka (*Lebensbereich*), která zahrnuje rodinu, kulturu a náboženství. Cílem jeho práce bylo

prokázat, že obě oblasti jsou vzájemně propojené a navzájem se ovlivňují v daleko větší míře, než se doposud v odborných kruzích v příbuzných disciplínách připouštělo. Hanssmann proto považuje za nutné vtahovat do ekonomie ony doposud tak zanedbávané oblasti lidského myšlení jako je spirituální motivace a její dopad na ekonomické chování. Navrhuje začít používat interdisciplinární systémovou analýzu za účelem osvětlování všech souvislostí hospodářské společnosti. Vychází přitom z metodiky rakouského vědce Johanna Millendorfera [1980]. Jeho závěry dobře dokumentuje následující náčrt komplexního – interdisciplinárního modelu:

Tabulka 1 | Jednoduchý systémový model

Zdroj: Hanssmann [2010, s. 6].

Známe dokonce další pokusy podobného propojování – z českého prostředí je zajímavá výzkumná sonda z VŠE v Praze. Zabývá se kritickým zhodnocením rozdílných interpretací vztahu křesťanské víry šesti mladých ekonomů a jejich oboru ekonomie [Chalupníček, 2011].

Jiná skupina studií pochází ze severoamerického akademického prostředí [Bauman; Rose, 2009]. Klade si základní výchozí otázku: „*Why are Economics Students More Selfish than the Rest?*“ a dochází k zajímavým výsledkům ukazujícím, že studenti ekonomie (University of Washington) jsou většinou méně štedří než studenti neekonomických oborů (College of Arts and Science). Dotazováno bylo přitom přes 8700 studentů.

Speciální podrobná studie související s naším tématem byla provedena v Německu pod názvem: „*Die deutschen Spitzenmanager, Wie sie wurden, was sie sind, Herkunft, Wertvorstellungen, Erfolgsregeln*“ [Buss, 2007]. Cílem výzkumu bylo postihnout hodnotový systém a spirituální východiska vybraných 61 vrcholových manažerů, jejich zdroje, roli a vliv na manažerskou práci. Pozoruhodné je, že drtivá většina dotazovaných manažerů významných německých společností odpovídala kladně na otázky týkající se

hodnotově zaměřené osobnostní charakteristiky, vlivu rodičů (sociální prostředí), spirituálních (dokonce náboženských kořenů – většinou protestantských) a z toho vyplývajícího hodnotového systému, pojetí pracovního étosu, role morálky, ctností a podnikatelské či manažerské zodpovědnosti a etiky.

Podobná zkoumání aktivní role spirituální perspektivy byla provedena také v prostředí východoasijských zemí, konkrétně mezi čínskými manažery a podnikateli. Autorem takového průzkumu byl např. S. Gordon Redding [1993], jenž své výsledky shrnul v knize *The Spirit of Chinese Capitalism*.

Posledním příkladem sekundárních zdrojů, na které v našem kontextu upozorníme, je empirický výzkum z dílny Harvardské univerzity [Barro; McCleary, 2003]. Výzkum se týká přímo vztahu mezi náboženskými projevy lidí ve vybraných zemích v rámci svobodné tržní společnosti a ekonomickým růstem sledovaného prostředí. Daný výzkum posouvá naši spirituální perspektivu až k zaměstnancům a zákazníkům a dokládá přímý vztah mezi ekonomickým růstem vybraných regionů a projevy konkrétního spirituálního myšlení s jeho občanskou demonstrací v podobě náboženských vyznání. Mezi podstatné znaky takového postoje patří konkrétně zjištěná víra v „*nebe a peklo*“ (obecně dobro a zlo, čili náboženská polarizace absolutních hodnot). Průzkum prokázal, že tyto vyznavačské postoje pozitivně ovlivnily hospodářský růst ve sledovaných zemích. Na druhé straně bylo naopak zjištěno, že na hospodářský růst v podnikatelském prostředí nemají žádný prokazatelně pozitivní vliv pouhé formální návštěvy bohoslužeb. Výzkum tedy potvrzuje autorovu hypotézu, a sice že ekonomický růst v daných zemích souvisí se spirituální perspektivou v obecném smyslu anebo, jak ukazují některé dosavadní studie, lze spiritualitu chápat jako příklad živé interní víry účastníků hospodářské společnosti. Ukázalo se totiž kromě jiného, že formální členství v náboženských a ideově zaměřených společnostech je pro ekonomický růst podnikatele a manažera velmi relativní. Daleko důležitější je totiž onen lidský (základní či obecný spirituální rozměr) účastníků trhu. Výsledky tohoto rozsáhlého výzkumu jsou podpůrnou informací pro zkoumání vlivu obecné spirituality (či také konkrétní náboženské spirituality) na individuální chování zvyšující ekonomické aktivity a hospodářské výsledky.

4.2 Vlastní výzkum

4.2.1 Příklad vlastního pozorování

Zde prezentované empirické pozorování v rámci českého prostředí vychází z autorovy pětileté praxe duchovního a poté ze zkušeností s prací v redakci a v mezinárodní neziskové organizaci. Přirozenou součástí duchovenské praxe byla autorova profesní reflexe spirituálních postojů osob podnikatelů a manažerů, s nimiž byl v pracovním či pastoračním vztahu. Vlastní pozorování prováděl autor dále v rámci svého profánního zaměstnání během patnáctileté manažerské praxe v oblasti HR a manažerského vzdělávání ve společnosti ŠKODA AUTO, a.s. a v dalších dvou společnostech.

Z uvedených praktických zkušeností byly vyvozeny logické typologizace obecných spirituálních faktorů českých podnikatelů nebo manažerů určitých oddělení. Rozdělíme je na pozitivní faktory (podporující podnikání a efektivní management) a negativní faktory (oslabující rozvoj a efektivní řízení) v následujících kategoriích. Mezi pozitivní spirituální faktory vypořizované u sledovaných osob řadíme:

Kategorie vědomí širších souvislostí:

- Vědomí komplexních souvislostí vlastního rozhodování (společnost, příroda).
- Úcta k univerzu a jeho řádu, přírodním řádům ve spojení s úctou a respektem vůči společenským řádům.
- Vědomí souvislostí mezi univerzem, společností – a podnikáním s jeho lidskými zásahy do stávajících řádů.
- Systematická péče o své tělesné i duševní zdraví s vědomím, že život je dar určený pro splnění životního a pracovního poslání jednotlivce v daném prostředí.

Kategorie osobnosti:

- Spirituální vědomí osobního či širšího vyššího „povolání“ v životě a práci.
- Osobní spolehlivost a stabilita v základních strategických postojích ve správě svěřeného majetku či odpovědnosti.
- Svědomitost v komunikaci v rámci zaměstnání a vědomí vlastní zodpovědnosti.
- Snaha být určitým osobním „příkladem“ pro ostatní.
- Vědomí, že osobní pocit, momentální názor nebo nálady lidí jsou sice důležité pro pochopení personální situace, přesto v kritických a zásadních otázkách nemohou být vždy směrodatné – vyžadují hodnotový přesah subjektivismu.
- Prokázaná stabilní důvěryhodnost a zdravý charakterový profil osobnosti vyplývající z dlouhodobého pozorování reakcí osoby na kritické situace.
- Schopnost otevřeně přiznat svou slabost a chybu bez snahy je zastírat; připravenost své chyby napravit.

Kategorie pracovního přístupu:

- Z vědomí vyššího povolání vyplývající poctivý přístup ke správě majetku a plnění pracovních úkolů.
- Projev vnitřní energie, který má schopnost do určité míry překonávat tělesnou či psychickou únavu a projevit se v pracovní angažovanosti.
- Ochota k obětavosti v nálehavých pracovních situacích i bez nároku na odměnu.
- Spirituální zdroj hledání forem a způsobů při hledání řešení problému či komunikačního napětí v pracovním týmu a s partnery.
- Ochota pracovně riskovat mohu-li se opřít o „pravdivost“ či vytušenou správnost manažerského nebo podnikatelského postoje.
- Zásadní vědomé formulování smyslu dané pracovní činnosti v souladu s vyššími hodnotami a dlouhodobými cíli.
- Důraz na prioritu člověka a jeho potřeb, sociální soucit, schopnost empatie a mezilidské – personální tolerance.
- Spirituální schopnost čelit nebezpečí osobního odcizení od smyslu práce i v takových situacích, kdy práce byla nepříjemná či vyplývala jen z formálního nařízení.

Autor přirozeně zkoumal i negativní, respektive nebezpečné spirituální faktory pro podnikání a management, které více méně negují ty pozitivní uvedené výše.

Kategorie osobního přístupu:

- Odmítnutí respektovat okolní řády společnosti a přírody.
- Subjektivismus v posuzování společenských, přírodních nebo rodinných řádů.
- Přijetí moderní, populární hedonistické filozofie a spirituality, jejímž hlavním zájmem je si hlavně „užívat“, mít se dobře, prožívat „*pohodu*“, vyhledávat především zábavu, vzrušení a dobrodružství, přičemž práce, námaha a zodpovědnost je jen jakýmsi „*nutným zlem*“ pro přežití. Dobře tento postoj shrnuje starořecký (epikurejský) ideál „*slasti a rozkoše*“.

Kategorie pracovního přístupu:

- Ochota vzdát se předem konkrétního ekonomického dopadu spirituality na reálný podnikatelský svět (známe z určitých buddhistických či jiných mystických a charismatických systémů vyhledávajících především jakési vnitřní osvícení).
- Víra v reinkarnaci, tedy v to, že jedinou a poslední příležitostí pro vykonání něčeho hodnotného nemusí být „tento život“, ale třeba i životy příští. Tím může být podstatně oslaben zájem o reálné aktuální povinnosti života a práce v přítomnosti.
- Podcenění jakékoliv kritické a konstruktivní projektové či podnikatelské odborné debaty z důvodu rozšířeného pasivismu mnoha spirituálně orientovaných osobností (tzv. věřících), kteří spoléhají spíše až fatálně na „*neviditelnou ruku (boží)*“ či „*ducha*“, tedy spíše na osud, než na reálné podmínky hospodářského prostředí, jeho výzvy a konkrétní aktuální potřeby.
- Tendence relativizovat a degradovat skutečná podnikatelská východiska (informace, analýzy, aktuální zprávy, data a signály) ve prospěch neurčitých „vyšších“ vizí, na úkor zájmu o všechny informace, které jsou důležité pro zodpovědná manažerská rozhodnutí, byť v zájmu spirituálních podnikatelských vizí.
- Podcenění základních hrozeb, rizik, kritické povahy místa, prostředí a konkrétních podnikatelských podmínek z důvodu nekritického nadšení pro spirituální cíle a hodnoty (duchovní „*hurá faktor*“).
- Přecenění vzdálené budoucnosti a podcenění současnosti či blízké budoucnosti.
- Podcenění principiálních lidských slabostí (přirozených sklonů člověka, absence zkušeností, odbornosti) a přecenění tzv. „spirituální“ orientace u vybraných klíčových jedinců firmy na úkor podnikatelské a manažerské věčnosti.
- Spirituální fanatismus živěný psychologickými taktikami, náboženskou manipulací, která relativizuje zodpovědný podnikatelský a manažerský přístup.
- Vyhrocená spirituální orientace, která může zcela odmítat víru ve smysluplnou práci pro tento svět a nezájem o podnikatelské zájmy či manažerské angažmá v konkrétním „*pozemském*“ úsilí.
- Základní manažerská a podnikatelská pochybení a neodbornost ve spirituálně orientovaných institucích – např. v církvích, kde se především v současnosti kumuluje nemalé množství finančních prostředků a majetku.
- Znechucení řady schopných podnikatelů a manažerů, kteří např. po roce 1989 investovali nemalé prostředky, čas i know-how do některých duchovně orientovaných projektů. Jejich zkušenosti se „*spirituálními*“ vůdci, kteří se zpronevěřili svému poslání anebo nerespektovali hranice svého zaměření a zasahovali do odborných

záležitostí, o kterých neměli základní povědomí, vedou většinou k velkým zklamáním a nedůvěře v podobně orientované jedince či instituce. Takovou typickou církevní obrannou argumentací bývá: „*církev přece není firma*“.

Cílem vlastního pozorování bylo pokusit se o identifikaci základních a obecných pozitivních a negativních spirituálních přístupů a faktorů v podnikatelském prostředí. Uvedené poznatky odpovídají charakteristice, kterou nelze vysvětlit jen psychologicky či sociologicky, ale potřebuje spirituální perspektivu a slovník.

4.2.2 Vlastní výzkum spirituálních potenciálů mezi podnikateli a manažery

Cílem vlastního výzkumu je hledání spirituálních potenciálů v myšlení a jednání mezi vybranými dvaceti českými podnikateli a manažery. Pro výzkum byla zvolena metoda kombinující formy kvalitativních rozhovorů s využitím intratextuální metody a metody MIP (*Metaphor Identification Procedure*), kterou představil Gerhard Steen [2007]. Metoda využívá čtyř základních kroků: *basic meaning*, *contextual meaning*, *contextual meaning versus basic meaning*, *metaphorical use*. Individuální rozhovory jsou doplněny základním orientačním dotazníkem, který zohledňuje výše uvedené základní okruhy mezinárodně používaných přístupů.

Principiálním východiskem osobních setkání s vybranými dvaceti osobami bylo několik základních formálních směrnic:

- Vyhybat se podnikatelům a manažerům aktivně praktikujícím nějaké náboženství.
- Snažit se vyhnout jakékoli asymetrii rozhovoru.
- Pokoušet se klást vedle základních otázek rovněž doplňkové a prohlubující otázky.
- Motivovat k narativnímu projevu a pozorně naslouchat vyslovenému i nevyslovenému, naznačenému či metaforickému vyjádření, které v sobě může skrývat další a hlubší významy.
- Formulovat navazující otázky, které pomohou neztrácet v rozhovoru vytýčenou linii a cíl výzkumu.

Podstatným prvkem rozhovoru jsou formální vstupy:

- Představení tématu (přiblížení cíle a smyslu studie).
- Objasnění cíle a postupu rozhovoru (smysl otázek a jejich širšího významu).
- Dojednání možnosti poznámek a dodržení anonymity.

Byly zvoleny následující základní otázky:

- Osobní pracovní otázky směřující k odhalení základu pro spirituální myšlení:
  - *Jaký vidíte smysl ve své práci (mimo výdělek)?*
  - *Jaké máte dlouhodobé cíle (jak být užitečný společnosti)?*
  - *Jak se vyrovnáváte se zklamáním, problémy, krizí?*

- *Pracujete na osobnostním rozvoji (kromě profesního)? Jak?*
- *Spolupracujete raději se spirituálně založenými lidmi (proč)? Anebo si vybíráte spolupracovníky bez ohledu na jejich spiritualitu a hodnotový systém?*
- *V čem vidíte nebezpečí, hranice spirituality v podnikání nebo managementu?*
- *Jak ovlivňuje vaše podnikání dlouhodobé plánování a důraz na hodnoty (kvalitu)?*
- *Podařilo se Vám např. najít „lidské“ řešení před formálně ekonomickým nebo právním?*

● **Týmové otázky:**

- *Vědí o Vašich osobních vizích, hodnotách, cílech kolegové, tým?*
- *Jak vnímají Vaše hodnotové priority a spirituální postoje?*
- *Máte příklad střetu, řešení, ve kterém Vám pomohla spirituální perspektiva?*
- *Zažil jste také situaci, kdy Vám „spiritualita“ práci zkomplikovala (proč)?*
- *Co byste doporučoval v oblasti spirituálního rozvoje pro firmu, oddělení (vzdělání, koučink, osobní rozhovory mezi sebou, porady, pravidelné hodnocení)?*

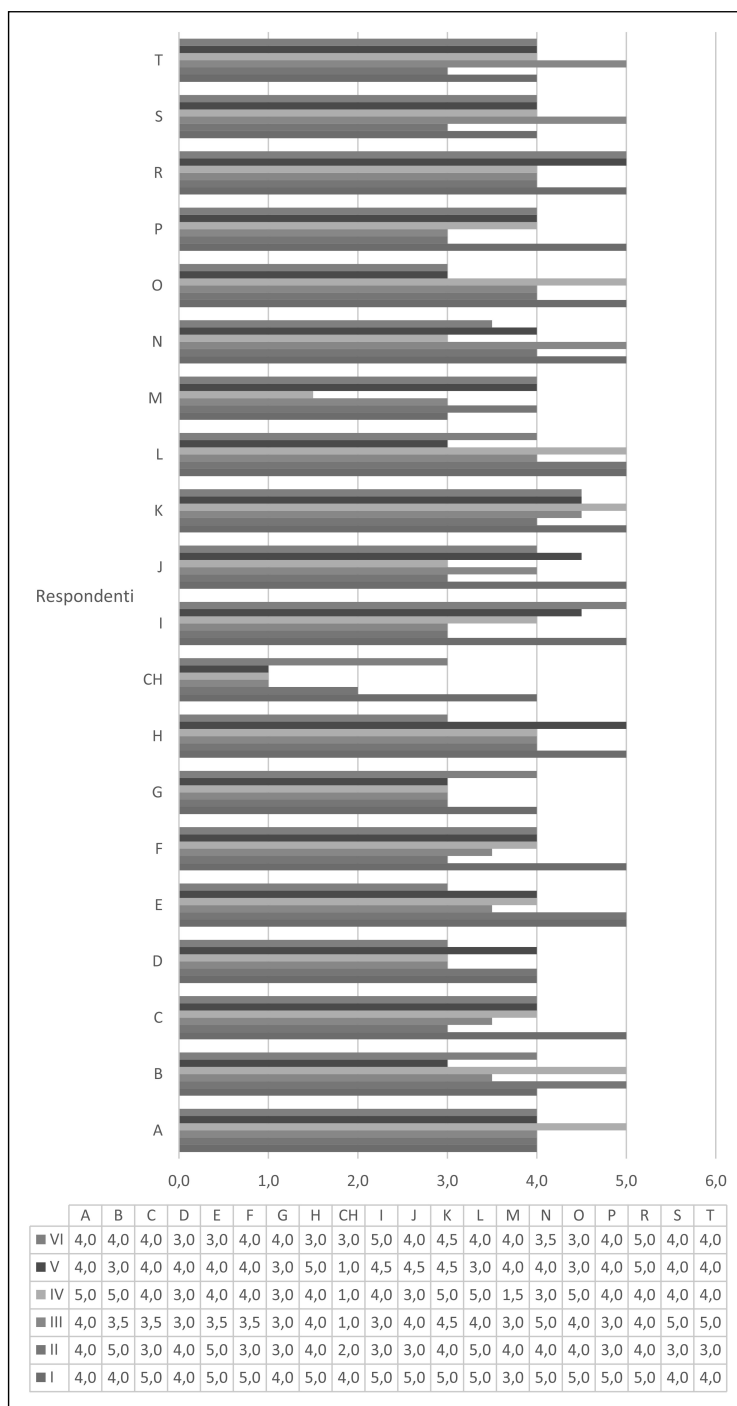
Vedle rozhovoru byl použit dotazník s hodnoticí škálou min. 1, max. 5:

Č.	Otázky	Hodnota 1-2-3-4-5
I.	<i>Jakou roli hraje ve Vaší profesi víze, víra, důvěra, hodnoty, smysl práce?</i>	
II.	<i>Pracujete raději se spirituálně založenými kolegy?</i>	
III.	<i>Jak ovlivňuje spiritualita Váš styl řízení a rozhodování?</i>	
IV.	<i>Pomáhají Vám spirituální přístupy ve zvýšení efektivity a kvality práce?</i>	
V.	<i>Pomáhá Vám spirituální perspektiva v řešení konfliktů a pracovních problémů?</i>	
VI.	<i>Podporuje Váš spirituální pohled inovační procesy?</i>	

Výsledky dotazníkového šetření během rozhovoru jsou rozděleny následujícím způsobem: svisle uvedenými písmeny jsou označeni jednotliví respondenti, vodorovně je naznačena škála zvolených odpovědí v rozsahu 1–5.

Z rozhovorů vyplynulo, že respondenti jsou zpočátku většinou velmi opatrní, mají-li hovořit o své spirituální perspektivě. Především v pracovním prostředí zůstávají strážliví, nechtějí rozhodně přehánět, jsou si vědomi svých konkrétních povinností a zodpovědnosti ve svých firmách. Přesto se po základním vysvětlení a asi devadesátiminutovém rozhovoru ukázalo, že spiritualita hraje v jejich životě a práci důležitou roli (hodnocení převážně ve škále 3-5) a má svou podstatnou váhu. Nikdo nezařadil svůj postoj na hodnotu 0.

Tabulka 2 | Spiritualita manažerů a podnikatelů v ČR

Zdroj: Vlastní

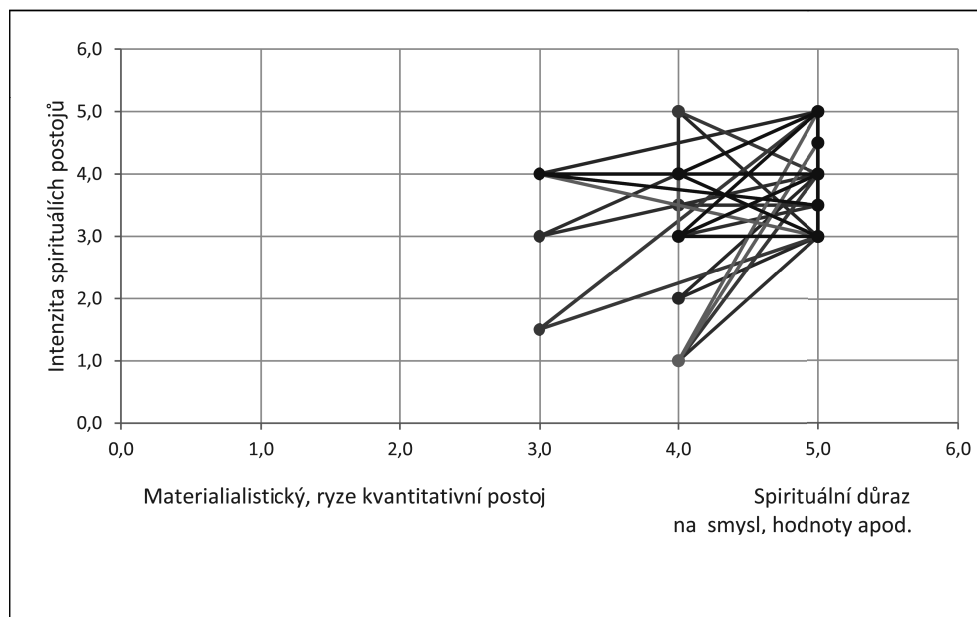
Z rozhovorů vyplynulo několik zásadních typologických výstupů:

- *Opatrnost a střízlivost ve vztahu ke spiritualitě.* Respondenti jsou zpočátku spíše zdrženliví, co se hovorů o jejich spirituální perspektivě týče. Především v pracovním prostředí zůstávají střízliví, nechtějí rozhodně přehánět úvahy o svém možném spirituální zaměření, jsou si vědomi hlavně svých konkrétních finančních a profesních povinností a zodpovědnosti ve svých firmách.
- *Přiznání se k osobní spiritualitě.* Přesto se ukázalo, že určitá spiritualita hraje v jejich životě a práci důležitou roli a má podstatný vliv na jejich profesní výkon. Nikdo nechtěl svou spiritualitu úplně vyloučit. A to ani nejméně spirituálně myslící „bankéř“, který se jako jediný svými odpověďmi odlišuje velmi nízkými hodnotami. „Právník“ se dostal na nejnižší hodnotu jen v jednom směru.
- *Spiritualita jako víra ve smysl a význam práce.* Všichni hledají „vyšší smysl“ své práce a života. Ten se snaží propojovat se svým osobním a rodinným životem, jakož i s pracovním nasazením.
- *Spiritualita jako snaha porozumět souvislostem.* Respondenti přemýšlejí o věcech „nadekonomických“ – interkulturních, filozofických, obecně spirituálních, někteří dokonce o náboženských.
- *Spiritualita jako orientace na budoucnost.* Ta se projevuje v důrazu na zodpovědnou vizi, poslání, strategii a plánování ve firmě či společnosti.
- *Spiritualita jako etická orientace na spravedlnost.* Podpora tzv. fair play, role vztahů s partnery a zákazníky, role důvěry, spolehlivosti, pocitu zodpovědnosti, vědomí poslání a potřeby čistého svědomí např. ve vztahu k sociálním otázkám a otázkám solidarity.
- *Sociální kontext spirituality.* Důraz na význam práce a podnikání pro společnost, zachování určitých tradic.
- *Personální kontext spirituality.* Respondenti jej vyjadřují svým kvalitativním výběrem osobností a sestavou týmu na pozadí své role vůdce a příkladu.
- *Ekologický kontext spirituality.* Respondenti své podnikatelské záměry korigovali ekologickým hlediskem.
- *Výchovný kontext spirituality.* Podpora celkového rozvoje osobnosti a týmu, poučení se z chyb a krizí, podpora role osobního příkladu a koučinku s dotekem spirituality.
- *Psychologické a spirituální zázemí pro řešení krizí.* Hledání východiska z krizí, víra v lepší budoucnost a naděje na změnu.
- *Spirituální kontext tajemna.* Respondenti vnímají univerzalitu světa, vesmíru, přírody, své postavení uprostřed komplexního okolí, mají úctu k neznámému a transcendentnímu.
- *Spiritualita v kontextu hodnotového systému.* Ta je doložena názorovým postojem i praktickými příklady:
  - přesah sledování pouze ekonomického rozměru směrem k poctivosti a „vyšším cílům“;
  - pojetí své práce jako služby společnosti, nejen jako zajištění běžného provozu;
  - přesahující každodenní pragmatismus, např. od litery zákona k jeho duchu;
  - přesahující krátkodobá řešení, hledání řešení s delším časovým horizontem;

- přesah partikulárního zájmu, hledání komplexního pohledu a pochopení celku i souvislostí;
- přesahující přirozenost, momentální emoce, nálady a pocity s důrazem na něco „vyššího“;
- přesahující čistý racionalismus směrem k inspiraci, novým idejím, invenci a intenci;
- přesahující informační či čistě profesní vzdělání směrem k osobnímu růstu;
- přesahující běžná slušnost a zvyky okolí;
- přesahující technické a finanční vzdělání.

Pokusíme se graficky vyjádřit vztah respondentů mezi krajním postojem „materialistickým“ na jedné straně a „spirituálním“ postojem v jeho intenzitě na straně druhé. Závěr rozhovorů uchopený finálním dotazníkem prokazuje zřejmý odklon respondentů od čistě materialistických postojů zdůrazňujících úzce pojatý ekonomický dopad (např. okamžitý zisk) k důrazu na hledání vyššího smyslu, sledování dlouhodobějšího cíle a hodnot, celkovou prosperitu ve své podnikatelské a manažerské práci. Tyto postoje jsme definovali jako projev určité podnikatelské a manažerské spirituality (viz následný graf).

Tabulka 3 | Korelační vztah spirituálních potenciálů mezi manažery a podnikateli v ČR

Zdroj: Vlastní

4.3 Vyhodnocení výzkumu

Studie představila podnět pro hledání spirituálních faktorů vycházejících ze základní definice „ducha kapitalismu“ a odkázala na několik cizích studií daného fenoménu a na výzkum pomocí osobního pozorování. Nakonec nabídla vlastní výzkum vycházející

z hloubkových interview s dvaceti vybranými manažery a podnikateli z úrovně vrcholového a středního managementu. Výsledky výzkumu potvrdily výskyt spirituálního fenoménu mezi konkrétními českými podnikateli a manažery, schopnost jejich spirituální reflexe a rovněž využití (jako spirituálního potenciálu) či naznačení hranic spirituality v podnikatelské a manažerské praxi:

- Bylo zjištěno a doloženo, že spirituální faktory a spirituální reflexe v současné české podnikatelské a manažerské praxi přítomny jsou.
- Byla zjištěna a popsána aplikovatelnost základních poznatých spirituálních faktorů a potenciálů či kritérií, a to na základě empirického výzkumu ze sekundárních (domácích a zahraničních) a primárních zdrojů.
- Byly identifikovány jak pozitivní, tak negativní (pro podnikatelství a management nebezpečné) spirituální faktory.
- Byl popsán vztah a vliv spirituální perspektivy na podnikání a management prostřednictvím vlastního výzkumu využívajícího strukturovaných rozhovorů s vybranými podnikateli a manažery.

Závěr

Předložená studie dokládá, že uchopený fenomén „*ducha kapitalismu*“ je téma podstatné, mající v odborné literatuře velmi silné zastoupení a podobně je doložena jeho aplikace na základě praktických výzkumů. Takto pojatá tematika je v prostředí střední a východní Evropy ojedinělá a čeká na své další zpracování. Konkrétní přínos práce lze doložit následujícími body:

- Předkládá aktuální popis a shrnutí Weberovy teze ve vybraných podstatných pojmech a kategoriích.
- Zasazuje podstatu „*ducha kapitalismu*“ do hospodářského prostředí ČR. Dokládá aktuální a konkrétní přístup ke spirituálním hodnotám v ekonomii a společnosti.
- Uvádí několik praktických výzkumů na dané téma prováděné doma i v zahraničí.
- Předkládá konkrétní charakteristiku spirituálních faktorů na příkladech z vlastního pozorování. Člení je na pozitivní a negativní zjištěné spirituální faktory.
- Nejaktuálnějším přínosem práce jsou pak výsledky vlastního výzkumu, který byl proveden pomocí kvalitativních rozhovorů s vybranými podnikateli a manažery. Výsledky výzkumu dokládají jednak jasný projev spirituality mezi jednotlivými podnikateli a manažery, jednak kategorizaci jejich spirituálních potenciálů pomocí popsanych základních charakterových rysů.

Autor si uvědomuje, že každá – tedy i tato předložená – práce má své limity ve smyslu dalších konsekvencí, které zde nebyly uvedeny. Jisté ohraničení předmětu zkoumání však bylo nezbytné pro udržení soudržnosti a přehlednosti textu, nemluvě o tom, že podrobnější a hlubší ohledávání fenoménu spirituality by překročilo stanovené cíle práce. Fenomén lidské spirituality je nesmírně široký pojem, který bude nutně vždy přesahovat jakékoliv lidské pokusy o jeho zpracování, neboť je historicky, psychologicky, regionálně, kulturně a religiózně příliš pestrý a živý. Vědom si této skutečnosti, zaměřil autor svou

pozornost na úzkou a doposud málo probádanou výšeč dané problematiky – podnikatelskou a manažerskou sféru spirituálních faktorů.

Na základě předložených výsledků nelze než doporučit pokračování jak teoretického, tak praktického zpracování tématu. Základní doporučení vyplývající z předložené práce můžeme shrnout následovně:

- Prohloubit výzkumu „ducha kapitalismu“ např. v českém či východoevropském regionu (viz podnět „*nový duch kapitalismu*“).
- Pokusit se o hlubší či konkrétnější identifikaci spirituality v porevolučním období transformačních ekonomik.
- Upřesnit charakteristiky spirituálních potenciálů mezi podnikateli a manažery různých odvětví pro jejich následné srovnání.
- Vymezit fenomén spirituality na pozadí filozofické, sociologické, psychologické, historické a konkrétní ekonomické perspektivy.
- Podrobněji rozpracovat představené perspektivy do pedagogického rámce manažerského vzdělávání [Kučera, 2011].

Literatura

- BARRO, R. J.; McCLEARY, R. M., 2003. *Religion and Economic Growth* [Working Paper no. 9682 online]. [cit. 3. 11. 2014]. National Bureau of Economic Research. Dostupné z: <http://www.nber.org/papers/w9682>.
- BAUMAN, Y.; ROSE, E., 2009. *Why Are Economics Students More Selfish than the Rest?* [Discussion Paper No. 4625, online]. [cit. 2. 6. 2014]. Institute for the Study of Labor. Dostupné z: <http://ftp.iza.org/dp4625.pdf>.
- BOLTANSKI, L.; CHIAPELLO, E., 2003. *Der neue Geist des Kapitalismus*. Konstanz: UVK Verlag ISBN 3-89669-991-1.
- BUSS, E., 2007. *Die deutschen Spitzenmanager, Wie sie wurden, was sie sind, Herkunft, Wertvorstellungen, Erfolgsregeln*. München: R. Oldenbourg. ISBN 978-3-486-58256-7.
- COX, M., 2012. *Power shifts, economic change and the decline of the west?* [online]. [cit. 4. 5. 2014]. Dostupné z: <https://www.gov.uk/government/publications/power-shifts-economic-change-and-the-decline-of-the-west/power-shifts-economic-change-and-the-decline-of-the-west>.
- CHALUPNÍČEK, P., 2011. *“No One Can Serve Two Masters”: Is There a Conflict between Economics and Christianity in the Minds of Young Christian Economists?* [online]. [cit. 6. 2. 2014]. *New Perspectives on Political Economy*. Issue 2. Dostupné z: http://kie.vse.cz/wp-content/uploads/chalupnicek_two-masters_nppe.pdf.
- DAHLENDORF, R., 2010. *After the crisis: back to the Protestant ethic? Six critical observations*. Max Weber Studies, London, Metropolitan University. Issue , s. 12–19. ISSN 1470-8078.
- DITZ, W. G., 1993. Protestantská etika a tržní hospodářství. In JEŽEK, T. (ed.). *Liberální ekonomie: Kořeny evroamerické civilizace*. Praha: Prostor. ISBN 80-85190-21-4.
- ELKINS, D. N. et al., 1988. Toward a humanistic-phenomenological spirituality. *Journal of Humanistic Psychology*. Issue 4, s. 5–18. ISSN 1552-650X.
- FRANKOVÁ, E., 2011. *Kreativita a inovace v organizaci*. Praha: Grada. ISBN 9788024733173.

- HANSSMANN, F., 2010. *Christliche Werte in Wirtschaft und Gesellschaft*. Berlin: LIT Verlag. ISBN 978-3-643-10489-2.
- CHAFUEN, A. A., 2011. *Víra a svoboda*. Praha: Wolters Cluwer. ISBN 978-80-7357-656-1.
- JEŽEK, T., 2007. *Zrození ze zkumavky*. Praha: Prostor. ISBN 8072601830.
- KOMÁREK, S., 2013. *Západ v mlze*. Praha: Akademia. ISBN 978-80-200-2192-2.
- KROPÁČEK, L., 1994. *Islám a ekonomie. Teologické texty*, č. 2, s. 59–61. ISSN 0862-6944.
- KUČERA, D., 2012. Myšlenkové potenciály šabatu v hospodářské pospolitosti [online]. [cit. 11. 10. 2014]. *Electronic journal for philosophy*. Issue 8. ISSN 1211-0442. Dostupné z: <http://e-logos.vse.cz/index.php?article=322>.
- KUČERA, D., 2010. Výběr historických kořenů podnikatelství. In: *Podnikání pro nové desetiletí: Jsme připraveni?* [CD-ROM]. Ostrava, 7.–8.10.2010: Vysoká škola podnikání. ISBN 978-80-7410-016-1.
- KUČERA, D., 2011. Renesance vedoucího jako vůdce. In: KISLINGEROVÁ, E.; KRAUSE, J. (ed.). *Nová teorie ekonomiky a managementu organizací* [CD-ROM]. 21.10.2011. Praha: Oeconomica. ISBN 978-80-245-1802-2.
- KÜNG, H., 2006. *Po stopách světových náboženství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-7325-059-4.
- MILLENDORFER, J., 1980: *Fortschritt, Diener des Menschen, oder Mensch, Diener des Fortschritts*. Veritas-Verlag. ISBN 3853292186.
- PETŘÍČEK, M., 1997. *Úvod do současné filosofie*. Praha: Hermann & Synové. EAN 978808003305.
- PULLMAN, M., 2011, *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*. Dolní Břežany: Scriptorium. ISBN 978-80-87271-31-5.
- REDDING, S. G., 1993. *The spirit of Chinese capitalism*. New York: Walter de Gruyter. ISBN 3-11-013794-1.
- ŘÍČAN, P., 2006. *Spiritualita jako klíč k osobnosti a lidským vztahům*. Československá psychologie, č. 2, s. 119–137. ISSN 0009-062X.
- SOMBART, W., 2001. *The Jews and modern capitalism*. Ontario: Kitchener. Batoche Books Limited.
- SCHÜTZ, M., 1999. *Werte – Risiko – Verantwortung*, München: Gerling Akademie. ISBN 3-932425-20-0.
- STEEN, G., 2007. MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse [online]. [cit. 13. 12. 2014]. *Metaphor and Symbol*. Issue 1, s. 1–39. Dostupné z: http://www.academia.edu/235704/MIP_A_method_for_identifying_metaphorically_used_words_in_discourse.
- TAWNEY, R. H., 1998. *Religion and the rise of capitalism*. New Brunswick: Transaction Publishers. ISBN 978-0-7658 0455-6.
- TOMLINSON, B., 2012. *Aid and the Private Sector: Catalysing Poverty Reduction and Development?* [online]. [cit. 8. 6. 2014]. Dostupné z: http://www.realityofaid.org/wpcontent/uploads/2013/02/ROA_Report_2012-aid_and_the_Private_Sector1.pdf.
- TROELTSCH, E., 1997. *Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt*. Schutterwald/Baden. ISBN 978-3-928640-28-2.
- WEBER, M., 2009. *Metodologie, sociologie, politika. Protestantská etika a duch kapitalismu*. Praha: Oikymen. ISBN: 978-80-7298-389-6.
- WEBER, M., 2004. *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*. München: C. H. Beck. ISBN 978-3-406-60200-9.